

פרקים ראשונים

יובלות, ימי זכרון ובעיות חינוך.

שנות תשמ"ו-תשמ"ז הן שנים של יובלות וימי זכרון חשובים של מוסדות ואישים בעולמנו. עצם ציונם פותח שער להשלכות בימינו על בעיותינו בארץ ובתפוצות, ובתפוצת אמריקה בפרט, שהיא הגדולה והראשונה כיום במעלה – במנין ובנין, ושבה, ובמדינת ישראל, תלוי עתיד קיומנו הלאומי.

חגיגות מאה שנה ל**ישיבה אוניברסיטה**, שראשיתה בתרמ"ו ומספר תלמידיה אז – שמונה, ובית המדרש לרבנים מייסודו של שכטר, שנפתח בתשמ"ז בכיתה של ז' תלמיד – שני המוסדות השפיעו השפעה גדולה על עיצובה הרוחני של יהדות אמריקה וסייעו לביצורם ולהסתעפם של שני הזרמים בה – האורתודוכסי והקונסרבטיבי וטיפוחם, כל אחד לפי דרכו ושיטתו, של ערכי דת ומסורת ישראל בארה"ב.

ישיבה אוניברסיטה עמדה בסימן של התפתחות מתמידה מאז נתמנה ד"ר **דב רבל** בשנת 1915 לנשיאו של המוסד לתורה ששמו העיקרי היה אז ישיבת רבי יצחק אלחנן. הנשיא השני, ד"ר **שמואל בלקין**, שהיה כקודמו חניך ישיבות מזרח-אירופה ושהשתלם בלימודיו באוניברסיטה בארה"ב, הרחיב בימי כהונתו (1943-1975) את מימדי המוסד והיקפו ופתח בתי-ספר שמוסדות התורה המטורתיים לא שיערו כמותם בשיתופם ובמחיצתם: לרפואה, חינוך, פסיכולוגיה ועבודה סוציאלית. הנשיא השלישי, ד"ר **נחום לאם** חניך המוסד, הלך בעקבותיהם של שני הראשונים והוסיף את בית-הספר למשפטים על שם חבר בית-המשפט העליון בארה"ב, **בנימין קרדוזה**.

המוסד הצליח בדרך כלל בשנות קיומו, ובעיקר בשישים-שבעים השנים האחרונות, להגשים את המטרה שהציבו לה ראשיה-מנהיגיה, מיזוג דת ומדע, תיאומה של יהדות המסורת ושילובה בתוך ריקמת החיים, חיי החברה והתרבות בארה"ב, או, ליתר ברור: הסתגלות והשלמה עם תנאי הסיבה ונימוסי הארץ מבלי לוותר על עיקריה וציוויה של היהדות התורנית – שמירה קפדנית על "החבית והיין" – צורותיה ותכניה של המורשת היהדות הדתית.

על מקומה של העברית במוסד.

עם כל התקדמותו של המוסד "לתורה ומדע" ופתיחותו למציאות המשתנה, לקשריו האמיצים והזהרותו הנאמנה עם מדינת ישראל, אין להתעלם מעיקר אחד שהולך הלך וחסר בו – נסיגה משמעותית מהמקום החשוב שתפסה בו העברית, לכל הפחות במחלקה אחת של המוסד – במדור שנקרא פעם בית המדרש למורים. במשך ל"ה השנים שעמד ד"ר פינחס חורגין, מייסדה ונשיאה הראשון לאחר מכן של אוניברסיטת בראיילן, בראש ביהמ"ד, יצר מסורת של נאמנות ללשון העברית, ספרותה ותרבותה. ואמנם במשך השנים הללו, עד שנות החמישים, העמיד

ביהמדר"ל מאות מורים מסורים לערכים שרכשו במוסד. פעולתם והשפעתם ניכרו בחינוך היהודי ברחבי אמריקה.

בעשרות השנים האחרונות הפך ביהמדר"ל למדרשה ללימודי היהדות, שנשתמר בה מרוחו ומורשתו של "אביה מחוללה", אולם ביתר המדורים צומצמה העברית ולימודה כבמסודות אחרים "לתורה ולתעודה", וכן גם במכללות ואוניברסיטות באמריקה בכלל.

לא אחת דובר על הפך־כוס הזה, שדווקא עם הקמתה של מדינת ישראל והמקום המרכזי שתפסה בחיינו, נידלדלה העברית בתפוצת אמריקה. אין כאן המקום להרחיב ולהוסיף דברים על תופעה זו, ועל העובדה שמכל מסודות החינוך העברי שהתקיימו, ועדיין קיימים באמריקה, בניו־יורק, בוסטון, שיקאגו ועוד, שלפנים העמידו מורים לבתי־הספר בארץ הזאת, אין כמעט אחד שממלא בימינו תפקיד חיוני זה. ודאי יש כמה גורמים כלכליים וחברתיים לירידתה של העברית בבתי־האולפנה העליונים, אולם ברצון, מעש, יוזמה ומאמץ, והעיקר על־ידי הכרת ערך העברית ולימודה, אפשר להגביר את מקומם בישיבה אוניברסיטה בפרט ובבתי־אולפנה אחרים בארה"ב בכלל.

על בן־גוריון — "שיר".

השנה היא גם יובל הולדת המאה לאדריכלה של מדינת ישראל, דוד בן־גוריון. פרט אירוני: דווקא בשלהי שנת המאה "זכה" ב.ג. "ליריה" פיוטית, לשיר מפוקפק גם מבחינה של "מלאכת מחשבת", פרי עטו של אחד גבי דניאל בקובץ ספרותי, "אגרא" כרך ב' (בעריכתם של נתן זך ודן מירון). שהופיע בימים האחרונים. לא היה כדאי להצטרף לקולות שנשמעו בעתונות בארץ ולתגובות לשיר — לדמיון שבעל השיר מדמה את ב.ג. לפטר הגדול, קיסר רוסיה, ש"סלל את עיר הבירה פטרבורג/בביצות הצפון/על עצמות אכרים" וב.ג. "סלל... את הדרך אל דרך בירת ירושלים/בעצמות נערים מן השואה" — לא השיר קובע אלא הבמה, שנתנה מקום לשיר המביש.

עצם הופעתו של שיר כזה בקובץ ספרותי שאחראים לו שנים מנותני הטעם וה"טון" בספרותנו כעת מאשרת את "התיזה" של משה שמיר במאמרו בגליון הזה וכדאי להדגים מקצת מדבריו כאן, ש"הסופר העברי בן אופנת העת האחרונה אינו מוקיע את היורדים מן ההר ואת הירידה מן ההר — אלא את ההר הוא מוקיע ואת הרעיון על המשך העלייה הוא פוסל, את רעיון ההעפלה הנמשכת והמתמדת אל פסגת החזון הלאומי".

ואישור נוסף: רוב עורכי כתבי־העת הספרותיים בארץ חיוו דעתם, שהיו מפרסמים את השיר, אם כי הסתייגו מ"המסר" בו (על מאמרו ה"פרוגרמתי" של העורך, דן מירון, והתגובות עליו מן הראוי שיבואו דברים עליהם לחדר).

ל.ב.ג. היו מעלות גדולות ואף פגמים, אך כלום אלה קובעים את אישיותו ותרומת חייו ורוחו?

לדמותו של מנהיג-בונה

באישיותו ובהשקפתו של ד. בן-גוריון חוברו יחד החזון והמעשה. החזון שימש לו לקו בהגשמה האישית שלו ובפעילותו המדינית וההתיישבותית. בחלוציות, בהגשמה ציונית למעשה, ראה תכליתו ויעודו של דורנו. חושו ההיסטורי חידד את ראיית הנולד שלו תוך כדי הערכה ריאליית את המציאות. הקו הישר נמשך מאז עבר שלוש שנים כחלוץ צעיר בחקלאות בסגרה בגליל ("אלה היו השנים הכי טובות בחיי בארץ" העיד כשנה לפני פטירתו, בטקס חלוקת פרט ביאליק, ב"ג טבת, תשל"ג) עד ייסודה של מדינת ישראל – ועד בכלל.

מיד אחרי הכרזת האו"ם על חלוקת א"י, ניבא ב.ג. על עלייתם לארץ של מיליון חצי יהודים. הוא הכיר במגרעות שבשטח המדינה היהודית ("ברור שהשטח אשר חלה עליו הצהרת כלפור... היה גדול פי ארבעה..."). אף-על-פי-כן הכריעו האפשרויות הצפונות בחיק העתיד: "למעלה משלושה רבעים משטחי מדינתנו הם ייקים ושוממים".

ב.ג. הכיר, שפירצת השיממון מהווה סכנה למדינה ולקיומה, ולכן ראה באיכלוס הנגב "בעייה גורלית". וכן גם הבין בן העלייה השנייה, שעבודת האדמה היתה לו בשעתה שיא שינוי הערכין בחיינו, שההתיישבות, החקלאית בלבד אינה מספיקה הוא הגיע לאחר קום המדינה לכלל דעה, שהגיע אליה בעל-דבבו, זאב ז'בוטינסקי, עוד בשנות העשרים והשלושים, שללא פיתוח התעשייה וחישוב אוצרות הטבע של הארץ אי-אפשר יהיה לכלכל מספר תושבים גדול אפילו על שטחים הרחבים. בשנים הראשונות למדינה קרא ב.ג. "להפעיל מכרות, לחשוף את האוצר הגדול הגנוז בים המלח, שרק באפס קצהו נגענו. אילת תוכל להיות עיר נמל גדולה... כל אלה צריכים יוזמה רבה, תנופה גדולה, תנופת יצירה".

וכידוע, יוזמתו ותנופתו של ב.ג. הביאו לאיכלוסו של חבל לכיש, לייסודן של ערי הפיתוח ולהקמתן של עשרות נקודות חדשות בכל שטחי הנגב.

חינוך וחלוציות.

חינוך עברי מקיף גם בגולה ותנועה חלוצית מגשימה – היו ה"צירים" שעליהם סבבו שאיפות חייו וחזון נפשו של ב.ג. בחושו ההיסטורי הבריא תפס ש"חינוך עברי אינו לימוד הלשון בלבד. גדולה ועצומה חשיבותה של הלשון, אבל לשון אינה אלא המפתח לאוצרות התרבות היהדות...". והעיקר – "תוכן עברי שיקיים אחדות העם וישמור על זיקתו לעברה ועתידה של האומה".

על שני עיקרים אלה, חלוציות ועברית, שראה בהם יסוד-מסד לכל מפעל תחייתנו חזר בעשרות מאמריו ובמכתביו הרבים*.

"השיר" של גבי דניאל לא יגרע מחשיבות תרומות של ב.ג. לרעיון תחיית העם והארץ והגשמתה. י"ג שנה לאחר פטירתו הוכחה החזון ששגה בו כל ימי חייו. "אחדות העם" ו"עתידה של האומה" תלויים בחידושו.

אבא קובנר ו"הפרטיזונים של וילנה".

המשורר והמספר, לשעבר מפקד לוחמי גיטו וילנה וארגון הפרטיזונים לאחר חיסולו של הגיטו היהודי בעיר, ולאחר מכן מפקד בחטיבת גבעתי במלחמת השיחרור – שורה בתוכנו. בזכות ישיבתו כאן, אנחנו פותחים את החוברת בשיר שיצר בהשראת "הגבירה עם הלפיד...".

אבא קובנר מופיע בסרט "הפרטיזונים של וילנה", שעורר עניין רב בניו-יורק, המשורר הלוחם רב=הזכויות, מדובב וממחיש בסרט את הפרק המזהיר והטראגי של קומץ לוחמים בעיר שחכמיה לחמו בה בעבר מלחמתה של תורה, ולאחר מכן – של השכלה, ציונות וסוציאליזם.

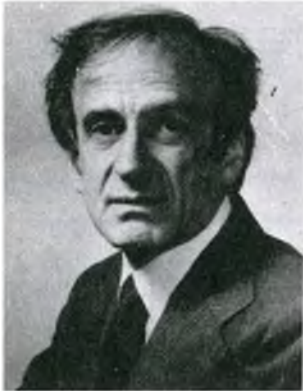
בימי הפולמוס הנאצי לבשה המלחמה צורה של מאבק-דמים על כבוד ישראל. "לא ללכת כצאן לטבח" – זאת היתה הסיסמה של אבא קובנר וחבריו הצעירים, המעטים והאמיצים, שהתמודדו נגד כוחות השטן הרבים והאכזריים.

הסרט מגולל סיפורי הפרטיזונים לשעבר, שניצלו בנס מצפרי החיה הנצית ושזכו לספר את פרשת השתתפותם במרד בגיטו וביערות הסמוכים לעיר. הסרט תלת-הלשוני מכניס אותנו לתוך האוירה שלה החיים הנוראים ההם. אתה רואה בין חברי הפרטיזונים את רעיתו של המשורר, ויטקה קמפנר=קובנר, חיה גרוסמן ממארגני מרד גיטו ביאליסטוק (עתה בקיבוץ "לוחמי הגיטאות") הסופרת חיה לֶנֶר ועוד. 20 מהמשתתפים בסרט ביתם במדינת ישראל, 2 בארה"ב, 3 בקנדה, ואחת בוילנה של היום. הם רוקמים יחד את העלילה של חורבן הקהילה המפוארת של ירושלים דליטא, את פרשת הרצח, וההתלבטויות בין היהודים עצמם בגיטו, בין אלה שהאמינו שאם ייקנעו ממאבק נואש בנצים, יש תיקווה שישארו בחיים (אמונה זו הדביק בהם ראש הגיטו מטעם הרוצחים, גנס) לבין לוחמי הגיטו שראו רק מוצא, או פתרון אחד: נפש תחת נפש.

* ראה בגליון הזה את מכתבו של ב.ג. לר"ר א.י. כ"ץ ואת מאמרו "מה לפנינו", מולד, כרך י"ג, סיון, תשט"ו.

בכשרונו הפיזי והסיפורי הייחודי והסגולי תרגם אבא קובנר את רשמיו, נסיונותיו וחוויותיו בגיטו, ביערות ליטא, בחתחתי דרכי ה"בריהה", בקרבות ישראל כקצין בחטיבת גבעתי — את שפת החיים, לבטיהם ונפתוליהם, ללשון היצירה האמנותית, לעידן השואה, לעולם הסיוטים, נזק בפואמות ובשירים "עד-בלי-אור", ה"מפתח צלל" ו"אחותי קטנה"; למלחמת השיחרור וקרבות ששת הימים הקדיש א. ק. את הפואמה "פרידה מהדרום" ושני חלקי יצירתו הפרוזאית: "פנים אל פנים": "שעת האפס" ו"הצומת". הדי הימים, אוירת הזמן ואירועיו ועולם החזיונות והדמיונות שרוקם המשורר מחומר ממשיותם, מהדהדים ב"חופה במדבר" וב"מכל האהבות" ובשירים שפירסם מני אז. בכל אלה וב"אדמת החול", פואמה "חורגת" מבחינת נושאה ותכנה (מעמד פולחן דתי בברזיל), מתגלה המשורר כאמן הצורה הפיזית התואמת את החוויה. הליריקה מגיעה לעתים קרובות בכח האפקטים הלשוניים והקצבים המשתנים למתח דרמטי ופתוכים בה השאלות, דימויים ורמיזות שמדגימים ומעמיקים את משמעותה הסמלית.

הפרס וחתנו

אליעזר וויזל הוא אין ספק יחיד בין שרידי השואה שבזכות כשרונותיו כסופר, נואם והוגה דעות הגיע לפירסום עולמי ולדבריו משקל אצל אנשי הרוח מבני-ברית ושאינם בני-ברית. קולו הוא קול המצפון היהודי המדבר בשם כל המיליונים של אחים ואחיות שעם "תרבותי" הפכם לגלי אפר.

כשרון יצירה זה שנתגלה בא. וויזל ובמספר שרידים אחרים (המספר אהרן אפלפלד והמשורר והחוקר דן פגיס ז"ל, ואחרים שכותבים בשפות לועזיות), הוא אחד מפלאי הגניוס היהודי, שגם עינויי החיים ומוראי המוות לא יכלו לו. והאם אפשר לשער את שיאי-הרוח

שהיו מגיעים אליהם ריבוא-רבבות הקרבנות הצעירים שנספו בשואה?

זהו כוחו של החינוך היהודי המסורתי, ונוסף לו — חיוניותה של העברית החדשה שרכש בנעוריו, שהעניקו לנער הרך ערכי-תורה ותרבות עבריים ונטעו בו מידות וקנייני רוח שעמדו לו גם בתנאי-חיים לא-אנושיים במחנות השמד.

באישיותו, יצירתו ופעליו מגלם אליעזר וויזל נס "נצח ישראל". פרס נובל שהוענק לו הוא אות-הכרה של עולם-החוץ באישיות דגולה ויוצרת ששואבת ממעיינותיהם העמוקים של אוצרות הדורות שלנו — לבד מגילות-היסורין שהעלה ושקיפל בהן את נסיונותיו-סבלותיו — סבלות דורנו.